

4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabının Çocuk Katılım Hakkı İlkelerine Göre İncelenmesi

Gülümser BUĞDAY¹
Adnan KÜÇÜKOĞLU²

Özet

Anahtar Kelimeler

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde çocuklara tanınan haklar; yaşamsal, gelişimsel, korunma ve katılım hakları olarak 4 başlık altında belirtilmektedir. Sınıflandırma, çocukların eğitim, sağlık, beslenme ihtiyaçlarıyla birlikte, istismar ve ihmal risklerinden korunarak, gelişimini desteklemeyi hedeflemektedir. Katılım hakkı ise çocukların birey olarak kendileri ile ilgili konularda karar alma süreçlerine katılmalarına vurgu yapmaktadır. Sözleşmenin 12. Maddesi uyarınca, haklarına ancak yetişkinlerin aracılığı ile ulaşabilen çocukların katılım hakkı konusunda bilgilendirilmesi gerekmektedir. Gerek, ders kitaplarındaki metinlerde çocuk kahramanlar aracılığı ile gerekse metinlerdeki yetişkinlerin, çocuklarla olan ilişkilerinde kullandıkları dilin niteliği ve çocuklara karşı davranışları çocuk katılım haklarını yakından ilgilendirmektedir. Çocukların kendilerini ilgilendiren konularda söz hakkı almalarının önemi; özgüvenli bireyler olabilmeleri açısından gün geçtikçe artmaktadır. Yetişkinlerin, çocukları kendi görüşlerinden yoksun bireyler olarak algılamalarının önlenmesi; kendi görüşlerini oluşturma yeteneği olan her çocuğa, onları etkileyen

Çocuk
Katılım
Hak
İlke

¹ Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Doktora Öğrencisi, gulumserbugday@gmail.com

² Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Programları ve Öğretim ABD, adnank@atauni.edu.tr

tüm konularda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkının verilmesi önemlidir. Araştırmanın amacı; çocuklar için hazırlanan 4.sınıf İHYD ders kitabındaki masalların, çocuk katılım hakkı ilkeleri bağlamında incelenmesi ve çocuk katılım haklarının bu ders kitabındaki yerini ve durumunu ortaya çıkarmaktır. Araştırmanın yöntemi doküman incelemedir. Kitapta bulunan 30 masal, açıklamalar ve değerlendirme soruları çocuk katılım ilkelerine göre incelenmiştir. İnceleme sonucunda 54 olumlu, 35 olumsuz durum tespit edilmiştir. Olumlu durumların, saydam ve bilgilendirici, çocuk dostu, eğitimle desteklenen ilkelerinde yoğunlaştığı; olumsuz durumların ise içermeci, ilgili, saygılı, güvenli ve risklere duyarlı ilkelerinde yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmaktadır. Gönüllü ilkesi ile ilgili bulgu saptanmamıştır. Sonuç olarak; çocuk katılım hakkının, ders kitapları hazırlanırken göz önünde bulundurulması gereken en önemli etkenlerden biri olduğu ve çocukların kitaplardaki durumları örnek alabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Çocuk katılım ilkeleri gözetilerek kitapların hazırlanması, çocukların geleceğe daha sağlam temellerle hazırlanmasının önünü açacaktır. Çocuk katılım hakkının okullarda ve ders kitaplarındaki metin, etkinlik ve uygulamalarda yer alması için gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir.

Investigation Of Class 4. Human Rights, Citizenship And Democracy Course Materials Based On The Principles Of Child Participation

Abstract

Rights granted to children in the Convention on the Rights of the Child; Life, developmental, protection and participation rights. Classification emphasizes the need for children to participate in decision-making processes on their own as individuals, while aiming to support development by protecting the child from risks of

Keywords

Child
Participation
Right
Principle

exploitation and abuse, along with educational, health and nutritional needs. Pursuant to Article 12 of the Convention, only children who are eligible for adult access are entitled to be informed of their right to participate. Both topics in textbooks are closely related to child participation rights through the use of child heroes, or the language that adults in texts use in their relationships with children. The importance of children having a say in matters that concern them; Day by day as they become self-confident. Adulthood prevents children from perceiving children as individuals without their own views; It is important that all children with the ability to form their own opinions are given the right to freely express their views in all matters affecting them. Purpose of the research; The 4th grade IHYD prepared for children is to examine the concepts in the textbook in the context of the principles of child participation and to reveal the place and condition of this textbook of child participation rights. This research is a qualitative study. The "case study" is one of the qualitative research designs. In case studies, the factors related to a situation are investigated through a holistic approach, focusing on how they affect the situation and how they affect the situation. The goal is not to make generalizations, but to describe and interpret a past or present situation as it exists. The method of investigation is to examine the document. The 30 stories in the book were examined according to the principles of child participation. As a result of the examination, 54 positive and 35 negative conditions were detected. Focused on positive, transparent and informative, child-friendly, educationally supported principles, while the negative ones are concentrated in the principles sensitive to insiders, concerned, respectful and safe. No evidence of voluntary policy has been identified. As a result, it should be taken into consideration that the right of child participation is one of the most important factors to be considered in the preparation of textbooks, and that children may take examples in the books. The preparation of books with regard to the principles of child participation will open the way for children to be prepared on a more informed basis for the future. It is necessary to take the necessary measures to ensure that the right to participate in children is included in schools and in textbook applications.

GİRİŞ

Yüzyıllar boyunca, ülkelerin ana amaçlarından biri de kendini gerçekleştirmiş, ülke önceliklerini benimsemiş; duyarlı insan ve iyi vatandaş yetiştirmek olmuştur. Bir ülkenin insanlarını ortak değerlerde toplamak, kişilere vatandaş olabilme yetisini kazandırmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle özellikle son yıllarda eğitim sistemlerinde etkili ve aktif vatandaş olma bilincinin verilmesine yönelik çabaların arttığı gözlenmektedir. Modern dünyanın talep ettiği; etkin, üretken ve sosyal katılım becerileri gelişmiş bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin önemi yadsınamaz.

İçinde bulunduğumuz yüzyılın gündemini meşgul eden konulardan biri de hiç şüphesiz çocuk, insan hakları ve demokrasi sorunudur. İnsanın ve çocuğun temel haklarından birisi, kendi haklarını kullanacağı demokratik ortamlarda yaşama hakkıdır. Kişilerin, haklarının farkında olmaları, bu hakları kullanma ve korumayı istemeleri, haklarının neden korunması gerektiğinin bilincine varmaları ancak alacakları eğitimle gerçekleşir. Bu nedenle çocuk-insan haklarının gerektiği şekilde öğretilmesi için demokrasi eğitiminin önemi büyüktür (Demirezen ve Altıkulaç, Akhan, 2013). Özellikle çocuklara haklarının öğretilmemesi sorunu ülkemizde gerçek bir sorun olarak devam etmektedir. Her ne kadar ilkokullarda Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler ders içeriklerinde bulunan bazı kazanımlarla ilkokullarda öğretilmeye çalışılsa da gerçek bir çocuk hakları eğitiminden söz etmek hala mümkün değildir.

Okullar, çocuklara demokratik kültürün gerektirdiği ortak bilgi, beceri ve değerleri sunarak onların demokratik sürece daha aktif katılan bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olur. Genelde eğitim, özelde okul, demokrasi kültürünün gelişmesine çok önemli katkılar sunabilir. Öncelikle öğrencilerin okulda demokrasi anlayışı ve onun temel ilkeleri hakkında yeterince bilgi sahibi olmaları gerekir, ancak okulun görevi yalnızca bu bilgi ve anlayışı kazandırmakla sınırlı değildir. Okulda demokrasi, bu ilke ve değerlerin yaşama geçirilmesini gerektirir. Bununla birlikte, davranışların sağlam bir bilgi temeline dayanması da gerekir. Başka bir ifade ile demokrasi; bilgiye dayanan, değer temelli aktif vatandaşlık becerilerinin yaşama geçirildiği bir ortam gerektirir (MEB, 2013). Bu ortamı destekleyen önemli bir diğer unsur da öğretim materyalleridir.

Günümüzde öğretmenler öğrencileri aktif hale getirmek için büyük ölçüde öğretim materyallerinden de yararlanmaktadır. Öğretim materyallerinin içinde öğrencilerin yaşamına doğrudan etki eden en önemlilerinden biri de ders kitabıdır. Destekleyici okul ortamının ve değerler sisteminin oluşturulması için ders içerikleri kadar ders kitaplarının kapsamı da önemlidir (MEB, 2013). Çocuk haklarına dair bilgilerin ilkokullarda çocuklara aktarıldığı dersler Hayat ve Sosyal Bilgiler derslerinin yanı sıra İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi olarak görülebilir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 25/06/2012 tarih ve 69 sayılı Karar'ı gereği, 2015-2016 öğretim yılından başlamak üzere, ilkokul 4. sınıflarda "İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi" dersinin zorunlu ve 2 ders saati olarak okutulması kararlaştırılmıştır. Bu ders, öğrencilere kuramsal bilgi aktarmaktan çok öğrencilerin insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ile ilgili temel değerleri kazanmalarını ve bunları bir yaşam biçimi, bir kültür haline getirmelerini amaçlamaktadır. İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi dersi içeriğinde insan merkezlilik, aktif yurttaşlık, barış, uzlaşma, çoğulculuk, birlikte yaşam, çeşitlilik, hukukun üstünlüğü gibi konular öne çıkmaktadır (TTKB, 2015). Ders kitabı bu konulara vurgu yapan 30 masaldan oluşmaktadır. Kitap toplam 6 ünite ve 213 sayfadan oluşmaktadır. Çocuklara haklarını öğretmek üzere okul programında yer alan tüm derslerde; örneğin, Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinde, hak ve sorumluluk konusuna yer verilmesi ve çocukların bu

konuları yaşama geçirmelerine olanak sağlamak gerekmektedir (UNESCO, 1969, 15–26; UNESCO, 1987, 182; Gülmez, 2001).

Ders Kitapları, öğrencileri; milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerler bakımından besleyen; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmede yol gösteren ve bu değerlerle ilgili ders konularını sevdiren okuma metinlerini içerir (MEB, 2013). Bu okuma metinlerinin ve etkinliklerinin kapsamının çocuk katılım hakkına uygunluğu ve ders kitaplarının, çocuklara gerçekten kendi yaşamlarıyla ilgili bilgilerin kazandırıldığı içerikler ve etkinlikler bakımından donatılması çağımıza daha uygun bir yaklaşımdır.

Ders kitapları, öğretmen ve öğrenci arasında üstlendikleri köprü görevi ile her tür okul sisteminde önemli bir yere ve öneme sahiptirler. Öğretim programı, ders kitabı, dersliklerin yapısı ve donanımı, öğrenme ortamı ve bu ortamda yer alan destekleyici personel, diğer ders malzemeleri ve çevre, sınıf iklimi ve öğretmen tutumları eğitimin niteliğini etkileyen çeşitli unsurlardır. Bunların içinde ders kitabına yüklenen görev, öğretmenin olmadığı yerlerde onun görevini üstlenmek, öğrenciye bilgi aktarmak ve öğrenci çalışmalarını yönlendirmenin yanı sıra farklı öğrenme stillerine sahip öğrencilere gelişmiş içerik sunmaktır (MEB, 2007). Bütün ders kitaplarında, çocuk haklarının, çocuklara gereğince ve yeterince öğretilmesi de gereklilik değil zorunluluk olarak görülmeli ve desteklenmelidir.

Çocuk hakları, çocukların en çaresiz varlıklar olarak özel durumlarını dikkate alan bir kavramdır. Bütün haklar temelde birtakım yükümlülük ve sorumlulukları akla getirir. Bunlar, güçlülerin güçsüzlere, yetişkinlerin yetişmekte olanlara karşı yükümlülükleridir (Aktürk, 2006, 2). İnsan hakları ve çocuk hakları eğitimi; toplumda eşitliğin, demokrasinin insan onurunun ve özgürlüğün teminat altına alınmasını öngören hakları kapsar. Bu haklar insana doğuştan verilir ve kayıtsız şartsız tüm insanlar için geçerlidir. İnsan hakları ve çocuk hakları bugüne kadar zorlu aşamalardan geçmiş ve gerek uluslararası sözleşmeler ve gerek uygulamalar açısından ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. Bu ilerlemelerin en önemlilerinden biri kuşkusuz Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabul edilmesidir (Koçoğlu, 2012).

İnsan haklarına saygı, özgürlük, çoğulculuk ve katılımcılık, demokrasi kültürünün temel göstergeleridir. Demokrasi ve insan hakları kültürü; devlet yapısında, toplumsal sistemde ve insan ilişkilerinde çok boyutlu olarak gerçekleşir. Her alanda demokratik değer, tutum ve davranışların geliştirilmesi, insanın özgürlüğü ve mutluluğu, toplumsal örgütlenme ve nitelikli vatandaşların yetiştirilmesi demokrasi ve insan hakları kültürünün dinamiğini oluşturur (Cılga, 2004). Bu değerleri küçük yaşlardaki çocuklara öğretebilmek ise okulların, öğretmenlerin ve ders kitaplarının nitelik ve içeriğine bağlıdır. Ders kitabı, öğretimde öğretmenin gücünü daha iyi kullanmasına, öğretmek istediklerini daha sıralı ve özenli bir biçimde vermesine, öğrencinin de öğretmenin anlattıklarını istediği zaman ve yerde istediği hızda tekrarlamasına olanak veren, öğrencilerin eğitimindeki, özellikle de insan hakları eğitimindeki temel araçlardan biridir (Karaman-Kepeneci, 2005). Ders kitapları, öğrencilerin bireysel, kültürel ve sosyal gelişimlerine olduğu kadar genelde insan hakları özelde çocuk haklarına saygı göstermeyi sağlamaya da hizmet etmelidir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 54 maddesine göre düzenlenen haklar genel olarak 4 grupta toplanmaktadır. Bu haklar; hayatta kalma, korunma, gelişme ve katılım hakkıdır. Katılım hakkı, çocukların toplumlarında ve topluluklarda aktif bir rol oynayabilmeleri gerektiğini kabul eder. Bu haklar görüşlerini ifade etme ve yaşamlarını etkileyen konularda söz sahibi olma haklarını da kapsar. Karar alma sürecine etki etmeleri beklenilir. Yetenekleri geliştikçe, sorumluluk sahibi yetişkinliğe hazırlanmaları amacıyla, çocuklara daha çok katılma fırsatının verilmesi gerekir (Akyüz, 2012, 4).

Çocuk Hakları Komitesi, Madde 12'yi Sözleşmenin temelinde yatan ilkelerden biri olarak tanımlamaktadır. Katılım hakkı haricinde sözleşmenin temelini oluşturan diğer ilkeler daha önceki bildirilerde yer almasına rağmen katılım hakkı ilk kez Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile gündeme gelmiştir. Bunun gerekçesi olarak çocukların çağımızın ideal yönetim modeli olan demokrasiye uygun yetişkinler olarak hazırlanması gösterilmektedir. Dolayısıyla bireyin doğumdan itibaren ailede ve toplumda demokrasinin temel ilkelerinden olan katılımcılık, insan hak ve özgürlükleri, çoğulculuk ve hukukun üstünlüğü ilkesine uygun yetişmesine yönelik maddeler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'de belirtilmiştir (Akyüz, 2001).

Çocuğun katılım hakkı Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. maddesinde "çocuğun kendi hayatını ilgilendiren konularda görüş ifade edebilmesi ve görüşlerinin yetişkinlerce dikkate alınması hakkı" olarak belirtilmiştir. Çocuk katılımını, birçok araştırmacı çocuğun karar verme becerisini güçlendirdiği, kendi görüşlerini oluşturduğu ve kendi iradesini ortaya koyduğu bir süreç olarak tanımlar. Çocuk hem bireysel hem de kolektif olarak bu süreçte yer alabilir. Alderson ise çocukların düşüncelerinin, konuşmalarının ve kararlarının da çocuk katılımının bir parçası olduğunu söyler (Erbil, 2016, 107).

Çocukların katılım haklarını kullanmalarına fırsatlar vererek, onlara kendilerini ilgilendiren tüm kararlarda söz sahibi olma hakkı da verilmelidir. Bilginin öğretilmesinin yanı sıra, uygulamaya geçirilmesi, yani günlük yaşamla ilişkilendirilebilir olması, öğretilenleri değerli kılabılır ve çocukların geleceğe sağlam bir şekilde hazırlanmasına katkı sunabilir. Salt bilgi aktarımından ziyade çocukların katılım ve gelişim haklarına saygılı ortamlar oluşturarak işe başlanabilir. Soyut kavramların hayata geçirilmesinde uygun eğitim ortamları sağlanabilir. Sağlıklı özgüven gelişimi ile kendisini değerli hissedenden çocuklar toplumların gelişmesinde rol oynayacaktır. Çocukların verdiği kararlardan ve yaptığı seçimlerden sorumluluk almaları, onların geleceğe daha sağlam temellerle hazırlanmasını sağlayacaktır.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi taraf devletlere, "Sözleşme'nin 12, 13, 15. maddeleri ışığında, çocukların ailede, okulda ve toplumsal yaşamdaki aktif katılımlarını ve kendilerini ilgilendiren kararlarda yer almalarını sağlamak için çaba göstermeleri, bu amaçla kurallar koymaları, bu kuralların uygulanabilmesi için gerekli önlemleri almaları önerisinde bulunmaktadır (Akyüz, 2001). Genel yorum 12 çocuğun dinlenilme hakkının, çocukların içinde büyüdüğü, geliştiği ve öğrendiği tüm ortam ve durumlarda (ailede, alternatif bakımda, sağlıkta, eğitimde ve okulda, oyun, dinlenme, spor ve kültür etkinliklerinde, işyerinde) uygulanmasını vurgulamaktadır. Çocuğun gündelik konulara ve yaşamsal kararlara katılımını sınırlayan veya bütünüyle engelleyen anlayışlar üzerinde durulmaktadır. Herhangi bir ayrıma maruz kalmaksızın tüm çocukların görüşlerini oluşturma ve dile getirme yetisine sahip olduğu ve çocuğun dahil olduğu tüm ortam ve süreçlerde bu hakkının korunması ve güvenceye alınmasının gerekliliği vurgulanmaktadır. Genel yorum 12'ye göre, çocuğun dinlenildiği ve katıldığı süreçlerin bazı nitelikleri taşıması gerekmektedir. Bunlar "saydamlık ve bilgilendirici olma", "gönüllülük", "çocuğun kendisi ile ilgili olma", "çocuk dostu olma", "herhangi bir ayrıma yapılmaksızın tüm çocukların katılımına yönelik olma (içermecilik)", "güvenli ve riske karşı duyarlı olma", "hesap verebilirlik" ve "yetişkinlerin katılım konusunda eğitilmesi"dir (ÇHK, Genel Yorum No.12, 2009).

Çocukların topluma ve kararlara katılımlarının nasıl destekleneceği konusu son yıllarda büyük ilgi görmektedir. Çocukların katılımını desteklemek çeşitli nedenlerle önemli görülebilir. Birincisi, çocukların katılımlarının, toplum becerilerini ve benlik saygısını geliştirdiği, daha iyi kararlar vermelerini sağladığı ve çocukların desteklenmesiyle birlikte çocuklara yönelik politikaların geliştirilebileceğini göstermiştir (Sinclair 2004, Woodhead 2006, akt. Venninen, Leinonen, Lipponen ve Ojala, 2014). Çocuk katılımına odaklanmak,

çocukların yetkinliğinin, hassasiyetinin ve güç sorunlarının daha iyi anlaşılmasını sağlar. İkincisi, herhangi bir eğitim kurumu veya aile ortamı çocuğun katılım yeterliliğini artırmak için gerçek katılım ve kapasitesini geliştirmelidir. Üçüncüsü, çocuk ses ve görüşlerine saygı gösteren katılımcı bir aile veya okul ortamı, demokratik süreçleri ve çocuk haklarını geliştirir (Mayall ,1999 ; Smith, 2002; Berthelsen ve Brownlee, 2005; Woodhead 2006; Dockett ve ark. 2009; Clark ve Moss, 2010; akt. Venninen ve ark. ,2014). Her çocuğun, kabul edildiğini ve ait olduğunu bilmeye, bir işi yapabileceğine inanma gereksinimine, herhangi bir konuya dahil edilme ve katkılarının işe yaradığını görme eğilimine, karşılaştığı güçlüklerle başa çıkabilme yeteneğine gereksinimi vardır. Bu gereksinimler onun katılım hakkını kullanabilmesi için de gerekliliktir (Schafer, 2016). Ders kitapları da çocuklara katılım haklarını nasıl kullanabileceklerini öğretme açısından bu konulara duyarlı bir şekilde hazırlanmalıdır.

Eğitimde kullanılan ders kitapları, çocuğun okul içerisinde katıldığı sosyal ve kültürel aktiviteler ve içinde bulunduğu arkadaş çevresi yoluyla eğitim bireylerin sosyal yaşam kültürünü biçimlendirmektedir. Bu bağlamda, çocukların ders kitaplarındaki kahramanların yaşamlarını ve davranışlarını örnek alabilecekleri durumu göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kitap kahramanlarının aileleri ve öğretmenleriyle kurdukları iletişimin niteliği ve kendilerini ilgilendiren konularda verdikleri kararlar çocuk okuyucuların en çok dikkatini çeken durumlardan biri olarak görülmektedir. Ders kitaplarında okutulan metinlerde ve hikayelerdeki olayları, durumları ve konuşmaları örnek alan öğrenci sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Çocuk katılım hakkının çocuklar tarafından bilinme ve uygulanma düzeyinin de ülkemizde ne derecede önemsendiği de bir gerçektir. Bütün bu durumların göz önüne alınarak beceri ve tutumlarının kavramsal olarak ezberletilmeden, öğrencilerin okuldaki uygulamalarla yaşayarak özümsemelerinin sağlanması ve ders kitaplarında da çocuk katılım hakkının desteklenmesi gerekmektedir. Ders kitaplarındaki çocuk kahramanların katılım ve dinlenilme haklarını nasıl kullandıklarını öğrenen çocuklar kendi katılım haklarını kullanmaya başlayacak ortamlar oluşturacaklardır. Çocuklar etraflarında olup biteni çabucak anlayan ve öğrenen varlıklar olarak bilinmektedir. Kendi durumlarıyla benzeşen çocukların katılım hakkını nasıl kullandıkları ve çocukların hayatlarını kendi fikirleri doğrultusunda nasıl yönlendirdiklerini gören çocuklar katılım hakkını kullanmayı daha somut örneklerle öğrenmiş olacaklardır.

Kitapların etkisi bu denli büyük olduğuna göre, çocuklara katılım haklarının kazandırılmasında ve çocukların kendilerini ilgilendiren konularda dinlenilme ve görüş bildirme hakkı konusu ile ders kitaplarındaki masallar ve metinler ilişkilendirilebilir. Çocuğun kendi katılım haklarının farkında olmasında, haklarını bilip içselleştirmesinde kitaplar önemli birer araç olabilir. Didaktik ağırlıklı bir eğitim süreci sonucunda çocuk katılım haklarını öğretmeye çalışmak son derece sıkıcı olabilmektedir. Bu nedenle, çocuklar kendi gerçekliklerini yansıtan, gelişim düzeylerine uygun ve kendi katılım haklarını doğru örneklendiren kitapları okumaya yönlendirilirse etkili bir öğrenme ve davranış kazandırma süreci gerçekleşebilir.

Ders kitabı dünyanın çoğu ülkesinde de eğitimin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Eğitimi ve öğretimi destekleyen önemli materyallerden biri olması ders kitabına belirgin sorumluluklar da yüklemektedir. Örneğin çocukların anlama seviyesine uygun hazırlanmasının yanı sıra onları sosyal yaşamda daha aktif bireyler haline getirmeleri de beklenir. Ders kitaplarının verdiği mesajlar öğrencinin sosyal yaşamını da yönlendirir. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir araştırmaya göre, öğrenciler sınıfta zamanlarının yaklaşık yüzde 80'ini ders kitapları ve ders kitaplarıyla ilgili etkinliklere harcamaktadır (Semerci, 2004, 49). Türkiye'de de durum pek farklı değildir. Bu etkinliklerin ve metinlerin

çocukların katılım hakkına ne derece olumlu ve olumsuz etkilerinin bulunduğu ve çocukları bu anlamda nasıl desteklediği önemli görülmektedir. Çocukların ders kitaplarıyla baş başa kaldıkları zaman azımsanmayacak kadar çoktur. Ders kitaplarının içeriğinin, çocukların birey olarak kendileri ile ilgili konularda karar alma süreçlerine katılmalarına vurgu yapması da aranan bir durumdur. Kendileri ile ilgili konularda dinlenilesi hissetmelerinin ve kendi isteklerini daha rahat belirtebilmelerinin desteklenmesi, aile ve öğretmenleri tarafından bastırılmış duygu ve isteklerini daha rahat ifade edebilmeleri için ders kitapları içeriklerinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Çocuk katılım haklarına olumsuz örnek oluşturacak davranış, görüş, etkinlik ve metinlerden kitapların arındırılması için gereken çalışmalar başlatılmalıdır. Bundan sonra hazırlanacak her türlü ders kitabında çocuk katılım hakları ilkeleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu araştırmanın amacı, 10-12 yaş düzeyindeki çocuklara okutulan 4. Sınıf İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabında bulunan 30 masalı, bilgi verici açıklamaları ve değerlendirme sorularını çocuk katılım hakkı ilkelerine göre incelemektir. Araştırma amacına ulaşmak için aşağıdaki alt amaçlara yanıtlar aranacaktır:

- İHYD ders kitabında bulunan masalarda, açıklamalarda ve değerlendirme sorularında çocuğun katılım hakkı nasıl (olumlu ve olumsuz durumlar) ele alınmıştır?
- İHYD ders kitabında bulunan masalarda, açıklamalarda ve değerlendirme sorularında çocuğun katılım hakkı ile ilgili durumlar hangi ilkeleri (saydam ve bilgilendirici, gönüllü, saygılı, ilgili, çocuk dostu, içermeci, eğitimle desteklenen, güvenli ve riske karşı duyarlı, hesap verebilir) içermektedir?

YÖNTEM

Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bir bakış açısını esas alarak, araştırma problemini yorumlayıcı bir yaklaşımla incelemeyi benimseyen bir yöntemdir. Üzerinde araştırma yapılan olgu ve olaylar kendi bağlamında ele alınarak, insanların onlara yükledikleri anlamlar açısından yorumlanır (Altunışık ve diğerleri, 2010, 302). Bu araştırma nitel bir çalışmadır.

Araştırma Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan “durum çalışması” temel alınmıştır. Durum çalışmalarında bir duruma ilişkin etkenlerin bütüncül bir yaklaşımla araştırılarak ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır. Amaç genelleme yapmak değil, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimleyip yorumlayabilmektir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Evren-Örnekleme

Araştırmanın örnekleme ve dokümanı 2015-2016 eğitim öğretim yılında devlet okullarında, ilkokul 4.sınıflarda okutulmaya başlanılan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi ders kitabıdır.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmadaki veri toplama yolu doküman analizidir. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Verilerin Analizi

Araştırmadaki verilerin incelenmesinde ise betimsel çözümlene tekniği kullanılmıştır. Bu yaklaşıma göre elde edilen veriler, önceden belirlenen izleklere göre özetlenir ve yorumlanır. Bu tür çözümlenmede amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okura sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada betimsel çözümlene, Çocuğun Katılım ve Dinlenilme Hakkı ile ilgili BM yorumu temel alınarak gerçekleştirilmiştir (ÇHS, G.Y. No.12, 2009).

Araştırmanın geçerliğini sağlamak için katılım hakkı ilkeleri ile sınırlandırılmış nitelikler alan yazınla ilişki kurularak açıkça tanımlanmıştır. Araştırma bulgularının kendi içinde tutarlı ve bir bütüncül olmalarına dikkat edilmiştir. Ders kitabından doğrudan alıntılar verilmiş ve başka araştırmacıların da benzer süreçleri izleyerek araştırma yapabilmeleri için gerekli açıklamalar yapılmıştır. Araştırmada güvenilirliği sağlamak için ders kitabı her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı incelenmiştir. Daha sonra iki araştırmacı tartışarak görüş birliğine varmış, görüş birliğine varılamayan durumlarda alanda çalışan başka uzmandan görüş alınmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için kodlayanlar arasında en az %70'lik bir görüş birliği gereklidir görüşü göz önüne alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Araştırmada, bu ortalamanın gerçekleştiği ve çözümlenmenin güvenilir bir biçimde yapıldığı düşünülmektedir. Aşağıdaki ilkeler doğrultusunda kodlamalar gerçekleştirilmiştir.

Genel Yorum 12'ye göre Çocuk Katılım İlkeleri

Genel Yorum 12'ye göre, çocukların görüşlerinin alındığı ve çocukların katılımının sağlandığı tüm süreçler, aşağıdaki özelliklere sahip olmalıdır:

Saydam ve bilgilendirici: Çocuklara, görüşlerini özgürce belirtme ve görüşlerinin dikkate alınması hakları ile katılım sürecinin kapsamı, amacı ve olası etkisine ilişkin, tam, erişilebilir, farklılıklara duyarlı ve yaşlarına uygun bilgi sunulmalı.

Gönüllü: Çocuklar görüşlerini ifade etmeye asla zorlanmamalı, katılımlarını her basamakta sona erdirebilecekleri konusunda bilgilendirilmeli.

Saygılı: Çocukların görüşleri saygıyla karşılanmalı, sosyoekonomik ve kültürel farklılıklara duyarlı olunmalı.

İlgili: Çocukların görüşlerinin alınacağı konular, çocuklarının yaşamları ile ilgili olmalı; çocuklara bilgi ve becerilerini kullanma olanağı verilmeli.

Çocuk dostu: Ortamlar ve çalışma biçimleri çocukların yetenek ve ilgilerine göre uyarlanmalıdır. Çocukların yeterince hazırlıklı olmasını ve görüşleriyle katkı sağlama güvenine ve fırsatına sahip olmalarını sağlamak için yeterli zaman ve kaynak sağlanmalıdır. Çocukların yaşlarına ve gelişen yeteneklerine uygun olarak farklı düzeylerde destek ve farklı katılım biçimlerine ihtiyaç duyacağı gerçeği göz önüne alınmalıdır;

İçermeci: Katılım kapsayıcı olmalı, tüm çocukların eşit katılımı gerçekleştirilmeli; dezavantajlı grupların ve bireylerin katılımını sağlayacak olanaklar geliştirilmeli.

Eğitim ile desteklenmiş: Yetişkinler ve çocuklar, birlikte ortaklaşa ve etkin biçimde çalışabilmek için hazırlanmalı, güçlendirilmeli.

Güvenli ve risklere duyarlı: Çocukların görüşlerini ifade etmeleriyle oluşabilecek risklerin azaltılması için gerekli önlemler alınmalı; çocuklar, gereksinim duyduklarında yardım için nereye gitmeleri gerektiği konusunda bilgilendirilmeli.

Hesap verebilir: Çocuklar, görüşlerinin nasıl yorumlandığına ve kullanıldığına ilişkin bilgilendirilmeli; katılımlarının elde edilen sonuçları nasıl etkilediği konusunda açık geri bildirim alabilmeli (ÇHS, G.Y. No.12, 2009).

BULGULAR

Tablo 1. Katılım İlkelerinin Masallara Göre Dağılımı

İlke adı	Olumlu durum	Olumsuz durum	Masal Numarası
Saydam ve Bilgilendirici	14	1	1,3,5,17,18,28
Gönüllü	—	—	—
Saygılı	6	5	4,8,22,24,30
İlgili	2	6	4,5,16,
Çocuk Dostu	8	5	4,5,6,11
Kapsayıcı (içermeci)	6	12	8,12,14,16,17,18, 24,27
Eğitimle desteklenmiş	13	2	4,6,13,15,16,24
Güven ve riske karşı duyarlı	3	4	7,9,22
Hesap verilebilirlik	2	—	4,6
Toplam	54	35	

Yukarıdaki tabloda da belirtildiği gibi, olumlu durumlar saydam ve bilgilendirici, eğitimle desteklenmiş, çocuk dostu ve saygılı ilkelerinde yoğunlaşmaktadır. Yani çocukların görüşlerini serbestçe ifade edebilmeleri, görüşlerine gereken özenin gösterilmesi ayrıca yaşlarına duyarlı ve uygun bilgi sağlanması konusunda olumlu ve olumsuz durumların yoğun olduğu tespit edilmiştir. Çocukların katılımlarını kolaylaştırmak adına çocuk-yetişkin etkileşimin masalarda ön planda tutulduğu söylenebilir. Çocukların dinlenilmesi ve fikirlerinin önemsenmesi masalarda yer alırken, zaman zaman çocukların küçümsendiği ve negatif ayrımcılıkla karşı karşıya kaldıkları durumlar da söz konusudur. Masalardaki yetişkinlerin, çocuklarla ortak çalışma ve gelişen yeteneklerine uygun olarak çocuklarla etkileşime geçme konusunda çocukları yer yer destekledikleri yer yer katılımlarını azımsadıkları olumsuz örnekler de belirlenmiştir.

İlgili, saygılı ve içermeci ilkelerinde olumsuz durumların yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum kitaplardaki çocuk kahramanların görüşlerini ifade ederken, çocukların bilgi, beceri ve yetilerinden yararlanabilmelerine olanak verilmediği ayrıca çocukların kendilerinin ilgili ve önemli olarak belirledikleri konuları vurgulamalarına ve ele almalarına olanak verilmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Kitaptaki çocuk katılımının içermeci olmadığı, ayrımcılık kalıplarına dikkat etmediği kız ve erkek çocukları içerecek şekilde çocukların katılımına yönelik fırsatları teşvik etmediği tespit edilmiştir. Çocukların homojen bir grup olmaması nedeniyle ve katılımın hiçbir temelde ayrımcılık gözetmeksizin herkes için fırsat eşitliği sağlaması gerektiği noktasında eksiklikler tespit edilmiştir.

Diğer olumsuz durumların yoğunlaştığı ilke saygılı ilkesidir. Çocukların görüşlerine saygıyla muamele edilmediği ve çocuklara fikir ve etkinlikler başlatma fırsatları verilmediği 6 olumsuz durum tespit edilmiştir.

Çocuk katılımında önemli hususlardan biri de çocukların, görüşlerinin nasıl yorumlandığına ve kullanıldığına ilişkin bilgilendirilmeleri ve katılımlarının elde edilen sonuçları nasıl etkilediği konusunda açık geribildirim almalarıdır. Bu ilke literatürde hesap verilebilirlik olarak tanımlanmıştır. Hesap verilebilirlik ile ilgili olarak kitapta sadece iki olumlu durum tespit edilmiştir. Bu ilke katılım hakkı açısından çocuklara dönüt verilmesi gerektiğini belirten tek ilke olması açısından da önemlidir.

Masallarda, açıklamalarda ve değerlendirme sorularında “gönüllü” ilkesi ile ilgili bir durum tespiti yapılamamıştır. Çocukların görüşlerini ifade etmeye asla zorlanmaması, katılımlarını istedikleri her aşamada sona erdirebilecekleri konusunda bilgilendirilmeleri şeklinde açıklanan ilke çocuklar tarafından gerçekten bilinmesi ve uygulanması gereken ilkelerden biridir. Çünkü çocuklar günlük yaşamlarında isteksizce büyükleri tarafından istemedikleri işleri veya konuşmaları yapmaya mecbur bırakılmaktadır. Bu ilke masallar aracılığı ile öğretilmesi gereken bir ilke olması açısından da önemlidir.

Tablo 2. Masal İsimlerine Göre Katılım İlkelerin Dağılım Oranları

Masal Adı	Olumlu durum sayısı	Olumsuz durum sayısı	Katılım ilkeleri	
			Olumlu	Olumsuz
En Güçlü Kim	9	—	Saydam ve Bilgilendirici (9)	—
Sağlık Ne	—	—	—	—
Kırk Günün Beyliği	1	—	Saydam ve Bilgilendirici (1)	—
Hazreti Hazer	8	12	Saygılı (3) Çocuk dostu (2) Hesap verilebilir (1) Eğitimle desteklenen (2)	Saygılı (4) Eğitimle desteklenen (1) İlgili (4) Çocuk dostu (3)
Derinden Gelen Ses	5	4	Çocuk dostu (3) İlgili (1) Saydam ve bilgilendirici (1)	İlgili 2 Çocuk dostu (2)
Şirince Şeşen İle Öğrencileri	8	—	Eğitimle desteklenen (5) hesap verilebilir 1	—

				Çocuk dostu (2)	
Sancar ile Kuşlar	—	2	—	—	Güvenli ve risklere duyarlı (2)
Badi ile Bidi	1	8	İçermeci 1	—	Saygılı(1) içermeci (7)
Farelerin Göçü	2	1	Güvenli ve risklere duyarlı (2)	—	İçermeci (1)
Alp ile Asamat Köprüsü	—	—	—	—	—
Alp'in Birlik Çağrısı	4	—	Eğitimle desteklenen (3) Çocuk dostu (1)	—	—
Şah Abbas ile Avetik	1	—	İçermeci (1)	—	—
Papağanın Masalı	—	—	—	—	—
Üç Kafadar	1	—	İçermeci (1)	—	—
Kadının Yardımı	2	—	Eğitimle desteklenen (2)	—	—
Oğul Sınaması	2	3	İlgili (1) Eğitimle D.(1)	—	İçermeci (3)
Üç Bacı	—	2	—	—	Bilgilendirici (1) içermeci (1)
Er Tapıldı ile Kardıgaç	2	—	Saydam ve Bilgilendirici(1) İçermeci (1)	—	—
Kardeşin Kardeşe Kıydığıdır	1	—	Bilgilendirici(1)	—	—
Hakan Hanım Nüşabe	—	—	—	—	—
Dört Kafadar	—	—	—	—	—
Balıkçioğlunun Başına Gelenler	2	2	Saygılı (1) Güvenli ve riske duyarlı(1)	—	Güvenli ve riske duyarlı (2)
Balıkçioğlu'na Rastlayan	—	—	—	—	—
Küçük Sultan'ın Kitaplığı	2	1	Saygılı(1) İçermeci (1)	—	Eğitimle desteklenmiş(1)
Balıkçioğlu'nun Dönüşü	—	—	—	—	—
Dağoğlu	—	—	—	—	—
Ödül Kimin Hakkı	1	—	İçermeci(1)	—	—
Taze Fidanın Meyvesi	1	—	Bilgilendirici (1)	—	—
Yaşlıları Ne Yapmalı	—	—	—	—	—

İkizler ile İki 1
Kurbağa

Saygılı (1)

Sekiz masalda olumlu ya da olumsuz bir bulguya rastlanmamıştır. Aşağıda her katılım ilkesine uygun bulunan ve bulunmayan durumlar kitaptaki masal isimleri de belirtilerek açıklanmaktadır. Gönüllü ilkesi ile ilgili herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Hesap verilebilirlik ilkesi ile ilgili olumsuz bir durum tespit edilmemiştir.

Saydam ve bilgilendirici ilkesi ile ilgili durum tespitlerine örnekler:

En Güçlü Kim masasında çocuk kahraman Çilbik'in çevresine sorduğu bütün sorularına cevap aldığını ve yaşına uygun bir şekilde bilgilendirildiği tespit edilmektedir. Bu durum, saydam ve bilgilendirici olarak değerlendirilmektedir. Örneğin; Çilbik ekinlere ...“Ekin kardeş, senden daha güçlüsü yok mu bu dünyada? Diye soru yöneltmektedir. Ekin'in cevabı şöyledir: “Öyle olsaydı beni biçebilir miydin, koyunlar beni yiyebilir miydi? Çocuğun aldığı cevaplar yaşına uygun bilgilendirildiğini göstermektedir. Üç Bacı isimli masalda, masal kahramanı olan babanın çocukları uyuduktan sonra, karısını karşısına alıp çocuklarının yaşamını doğrudan ilgilendiren bir konuda anne ile birlikte karar alması ve çocuklarından bu konuda fikir almaması katılımın “saydam ve bilgilendirici” ilkesi ile ters düşmektedir. Çocukları ilgilendiren kararlara onların katılımının da sağlanması ve süreçlerden haberdar edilmeleri gerekmektedir.

Saygılı ilkesi ile ilgili durum tespitlerine örnekler:

Hazreti Hazer isimli masalda, saygılı ile ilgili dört olumsuz iki olumlu örnek tespit edilmiştir. Fazlı bağırmış: “Yaşın ne başın ne çocuk! İyice belaya sokacaksın beni! Bir karış bacağına bakmıyorsun, koca adama yardım edeceğini sanıyorsun.” Sözleri saygılı ilkesi ile çelişmektedir. Yine aynı masalda çocukların görüşlerine saygıyla muamele edilen birkaç durum tespit edilmiştir. Bey: “Sen büyüyüp de küçülmüş gibisin e çocuk! Adın ne senin? Eğitimini ben üstleniyorum Ebuliz, gel buraya ders al, büyüdüğünde çok güzel iler yapacaksın.” Çocuklara fikir ve etkinlikler başlatma fırsatları verildiği zaman çocukların elinden geleni yapabileceğini anlatan “saygılı” ilkesi bu masalda hem olumlu hem olumsuz olarak yer almaktadır. Olumsuz durumlar daha fazla yer tutmaktadır.

İlgili ilkesi ile ilgili durum tespitlerine örnekler:

Derinden Gelen Ses isimli masalda “ilgili” ilkesi ile bağdaşan bir durum tespiti bulunmaktadır. Masalın kahramanı iki baba ve çocuklarının arasında çocukları ilgilendiren bir durum için tartışma yapılarak görüş alışverişi yapmaları ve sonunda karar olarak ülkenin en sevilen bilge kişisine gitmeye karar vermeleri, bu ilkeye örnektir. Yine aynı isimli masalda “Çocukların evlenme çağı gelince evlendirme kararını gençlere söylemişler.” cümlesinde çocuk ve evlenme kelimelerinin aynı cümle içerisinde kullanılması “ilgili” ilkesi ile çelişen bir durum olarak tespit edilmiştir. Hazreti Hazer isimli masalın açıklamalar kısmında “çocuklar dünyayı merak, hayret ve şüphe ile keşfederler. Onların bu özelliği yetişkinlere daha çok soru sormalarını beraberinde getirir. Bu sorular kimi zaman yetişkinler tarafından “icat çıkarma” şeklinde cevaplanır.” Açıklamaları ilgili ilkesi ile çelişmektedir.

Çocuk dostu ilkesi ile ilgili durum tespitlerine örnekler:

Şirince Şeşen ile Öğrencileri isimli masalda bilge kişi Şirince Şeşen'in öğrencisine " Benim yerimde sen olsaydın bu altınları ne yapardın? Bu kimin hakkıdır?" ve diğer öğrencisine de "Benim yerimde olsan sen nasıl karar verirdin?" diye sorması çocuk dostu ilkesi ile örtüşmektedir. Toplam dört öncesinden görüş alması çocuk dostu ilkesi ile örtüştüğünü göstermektedir. Çocukların yeterince hazırlıklı olmasını ve görüşleriyle katkı sağlama güvenine ve fırsatına sahip olmalarını sağlamak için yeterli zaman ve imkan çocuklara bu masalda tanınmıştır. Çocukların yaşlarına ve gelişen yeteneklerine uygun olarak farklı düzeylerde destek ve farklı katılım biçimlerine ihtiyaç duyacağı gerçeği göz önüne alınarak bu masala yer verilmiştir. Derinden Gelen Ses isimli masalda çocuk dostu ilkesi ile örtüşen durumlar tespit edilmiştir. Masalın kahramanlarından olan iki babanın tarlaları için çocuklarından yardım almaları ve ürünlerin pazarda satılması için onlarla işbirliği yapılması, çocukların yaşlarına ve gelişen yeteneklerine uygun olarak farklı düzeylerde destek ve farklı katılım biçimlerine ihtiyaç duyabilecekleri gerçeğinin göz önüne alındığını ve çocukların yaptıkları yardımlarla kendilerini ifade etmelerinin önü açıldığı tespit edilmiştir. Alp'in Birlik Çağrısı isimli masalda, masal kahramanı babanın sözlerine, çocuğunun itiraz etmesi "Baba, ben hiçbir yere göl yapmak istemiyorum. İsteyen istediği yere başını alıp gitsin, isteyen istediği gibi kendi özgürlüğünü seçsin." Sözleri babanın çocuğun sözlerine olumlu yanıt vermesi çocuk dostu ilkesi ile örtüşmektedir.

Hazreti Hazer isimli masalda masal kahramanı Bey'in çocuğa bakıp kahkahalar ile gülmesi ve Vezir'in bir sözü üzerine çocuğun ağzından "Katil!" sözcüğünün kaçmasının ardından beyin kızıp sen sus demesi çocuk dostu ilkesiyle çelişmektedir. Çünkü çocuğun görüşleri kendisini de ilgilendiren durumlarda hafife alınmış ve küçümsenmiştir.

İçermeci ilkesi ile ilgili durum tespitlerine örnekler:

Üç Bacı isimli masalda kız-erkek çocukları arasında ayırım yapıldığı erkeklerin kızlardan üstün tutulduğu ve kızların "el (yabancı) malı" olarak nitelendirildiği tespit edilmiştir. Bu durum katılımın "içermeci" ilkesi ile çelişmektedir. Oğul Sınaması isimli masalda benzer bir durum tespiti vardır. Masal kahramanı babanın kızını aklına bile getirmeyip " O el malı, nasıl olsa evlenip gidecek..." diye düşünmesi katılımın "içermeci" ilkesi ile çelişen diğer bir durumdur.

Badi ile Bidi isimli masalda "Bir zamanlar bir çocuk yaşarmış. Yalpalayarak yürüdüğü için herkes ona "Badi" dermiş, asıl adını kimse bilmezmiş. Badi badi diyerek onu alaya almışlar. Farelerle oynamak istemiş, onlar da aralarına almamışlar." Açıklamaları içermeci ilkesi ile çelişmektedir.

Üç kafadar isimli masalın açıklamalar kısmında, fiziksel engeli nedeniyle okula giriş çıkışta sorun yaşayan öğrenci için merdiven yanına rampa yapılması imkan varsa engelli öğrencinin asansör kullanmasının sağlanması, sınıfının okulun giriş katına alınması gibi uygulamalardan söz edilmesi çocuk katılımının "içermeci " ilkesini destekleyen bulgulardır. Şah Abbas ve Avetik isimli masalın açıklamalar bölümünde engelli arkadaşların engelleri nedeniyle eğitim hakkını kullanamadıkları ama bu duruma eşitlikçi bakış açısı ile bakılması gerektiği ve bu öğrencilere evlerinde eğitim hizmetleri verilebileceği ve pozitif ayrımcılık yapılabileceği açıklamaları katılımın "içermeci " ilkesini olumlu destekleyen durumlardır.

Küçük Sultan'ın kitaplığı isimli masalda, Küçük Sultan ciddileşmiş:" Devlet işleri de o nedenle yürümüyor zaten. Bilgi yok, bilge yok, dedikodu var, hakaret var. İnsanların yarısını, yani kadınları kapının arkasına koydunuz, yarım akıllı oldunuz..." sözleri kadınların da

kendilerini ilgilendiren konularda söz sahibi olmaları gerektiğini anlatan katılımın “içermeci” ilkesini destekleyen bir bulgudur.

Eğitim ile desteklenmiş ilkesi ile ilgili durum tespitlerine örnekler:

Küçük Sultan'ın Kitaplığı isimli masalın açıklamalar kısmında:“...Kimi zaman kuralların oluşmasına katkı yapamayız. Evdeki, okuldaki, mahalledeki kuralların bir kısmı ebeveynlerimiz, öğretmenimiz, büyüklerimiz ve toplumun diğer üyeleri tarafından konulur...” Açıklamaları katılımın “Eğitim ile desteklenmiş” ilkesiyle çalışmaktadır. Çünkü, yetişkinler ve çocuklar, birlikte ortaklaşa ve etkin biçimde çalışabilmek ve kararlar almak için hazırlanmalı ve bu konuda bilinçlendirilmelidir.

Alp'in Birlik Çağrısı isimli masalda masal kahramanı baba Alp'in “...kızlarım, kızanlarım, oğullarım, uçmak için doğmuş şahini kimse yuvada tutamaz. Balık yüzmek için yaratılmıştır. Sizi de kimse durduramaz. Siz de kendi yolunuz gideceksiniz.” Babanın sözleri çocuklarının alacakları kararlara saygı duyacağını ve onların fikirlerini saygı ile karşılayacağını vurgulamaktadır. Örnekteki baba çocuklarını dinleme, çocuklarla ortak çalışma ve gelişen yeteneklerine uygun olarak çocukların etkileşimini etkili bir şekilde sağlamaktadır. Yine aynı masalın açıklamalar bölümünde “...Kendini ifade edemediğin bir ortamda bulunmak ya da böyle toplumun üyesi olmak ister misin? Neden?” soruları çocukların yaşadıkları toplumu katılım hakkı açısından sorgulamalarını sağladığı için eğitim ile desteklenmiş ilkesi ile örtüşmektedir. Aynı masalın tartışım bölümündeki sorulardan “...Diğer insanlarla birlikte yaşadığın için yapabildiğin, tek başına yaşasaydın yapamayacağın bir şeyler var mı? Birlikte yaşayacağımız insanları biz mi seçeriz? Diğer insanlarla birlikte yaşamak bize ne kazandırır?” gibi soruların çocukların katılım becerilerini sorgulamalarını istediğinden eğitim ile desteklenmiş ilkesi ile örtüşmektedir. Alp'in Birlik Çağrısı isimli masalın açıklamalar bölümünde,“... insanlar çocuk olsun yetişkin olsun önemsenmek ister, kendilerine değer verilmesini ister. İnsanların hak ve özgürlüklerine değer veriyor ve insanları gelişmeleri için destekliyorsak bu onlara değer verdiğimiz, onları önemsedığımız anlamına gelir.” Açıklamaları eğitim ile desteklenmiş ilkesi ile örtüşmektedir. Farelerin Göçü isimli masalda “...Köylüler ile çocuklar gidip kalan başakları toplamaya başlamışlar.” Yetişkinler ve çocuklar, birlikte ortaklaşa ve etkin biçimde çalıştıklarından eğitimle desteklenen ilkesini desteklemektedir.

Hazreti Hazer isimli masalın tartışım bölümünde yer alan “Yetişkinler senin yerine her şeye karar vermeli mi? Başkaları senin yerine ne zaman karar verebilir? Örnek vererek açıklar mısın? “ soruları çocukları katılım ile ilgili düşünmeye teşvik ettiği için “eğitim ile desteklenmiş” ilkesi ile örtüşmektedir. Yine aynı masalda masal kahramanı yetişkin Fazıl'ın, çocuk Ebuliz'in kendisine fikir vermesine kızması “...çocuklar düşünemez mi, düşündüklerini ifade edemezler mi? düşünmek sadece büyüklerin işi midir?” Soruları çocukların katılım ile ilgili süreçleri sorgulamaları açısından eğitimle desteklenmiş ilkesi ile örtüşmektedir. Yine aynı masalda “...çocukların davranışları yetişkinlere eğlenceli gelir, yetişkinlerin çocuk gibi davranması hoş karşılanmaz, çocuklar zamanlarının büyük kısmını oyun oynayarak geçirir, çocukların önemli sorumlulukları yoktur ve kararlar alırken yetişkinlerin desteğine ihtiyaç duyarlar...” açıklamaları eğitim ile desteklenen ilkesi ile çalışmaktadır.

Güvenli ve riske karşı duyarlı ilkesi ile ilgili durum tespitlerine örnekler:

Farelerin Göçü isimli masalın açıklamalar bölümünde çocukların da BİMER'e her konuda istek, öneri ve şikayetlerini bildirebilecekleri belirtilmektedir. Aynı zamanda çocukların her türlü kurumla yaşadıkları sıkıntılarını iletebilecekleri Kamu Denetçiliği Kurumundan söz edilmektedir. Bu açıklamalar da "güvenli ve riske karşı duyarlı" ilkesinin olumlu bulgulardır. Sancar ile Kuşlar isimli masalın açıklamalar bölümünde "Aristo, Eski Atina'da toplumun yararı için sakat çocukların yaşatılmamasının uygun olduğunu savunmuştur, Eski Roma'da baba, suç işleyen kötü davranışları olan çocukları yargılama ve cezalandırma yetkisine sahipti. Çocuğunu suçlu bulursa dövebilir, hapsedebilir veya öldürebilirdi açıklamaları "güvenli ve riske duyarlı" ilkesi ile çelişmekle beraber çocukların yaş grubuna uygun olmayan açıklamalar olarak değerlendirilmiştir.

Hesap verilebilirlik ilkesi ile ilgili durum tespitlerine örnekler:

Hazreti Hazer isimli masalda masal kahramanı İsmail Ebuliz Cezeri'nin, Fazıl ismindeki bir adamın kaderini değiştirmesi ve girişkenliği ile masal kahramanı bey ve veziri şaşırtması ardından Bey'in Ebuliz'in eğitimini üstlenmesi ve "...gel burada ders al, büyüdüğünde çok güzel işler yapacaksın..." demesi ve masalın sonunda yapılan şu açıklama "...ak sakallı dedeler, ak perçemli nineler der ki: "İsmail Ebuliz Cezeri'nin ilk iki buluşu budur. Bir adamı ipten kurtarmak ve kendi okuma hakkını beyden almak ..." bu masalda Çocuklar, İsmail Ebuliz Cezeri'nin yaptığı girişimin sonucu olarak eğitim hakkını eline alması ve sonuçta önemli bir bilim adamı olması hesap verilebilirlik ilkesi ile örtüşmektedir. Cezeri'nin katılım hakkını kullanması ve sürecin kendi hayatını nasıl etkilediği konusunda, masal çocuklara açık geribildirim sağlanmıştır.

Şirince Şeşen ile Öğrencileri isimli masalda Bilge Şirince Şeşen'in son öğrencisine de danışıp: "Sen ne düşünüyorsun evlat?" demesi bunun üzerine çocuğun; "Düşündüklerimi hayal saymayın efendim, yüreğim diyor ki bu altınlar ben de olsaydı, bu uçsuz bucaksız topraklara, bu yangın yerine, bu kupkuru bozkırlara gölge verecek fidanlar diker, bahçeler kurar, çeşit çeşit sebze ekerdim. Kuyular açar, her yana su arkları çekerdim...." demesi ve bunun üzerine Şirince Şeşen'in çocuğu kucaklayıp, "Haklısın çocuğum, ben de olsam aynısını yapardım." Demesi sonra diğer masal kahramanı Sancar'a dönüp, öğrencisinin fikrini hayata geçirmesi için talimat vermesi katılımın hesap verilebilirlik ilkesi ile örtüşmektedir. Masaldaki çocuğun, fikirlerinin, nasıl yorumlandığını ve kullanıldığına ilişkin bilgilendirildiğini; katılımlarının elde edilen sonuçları nasıl etkilediği konusunda açık geribildirim aldığı tespit edilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Sorgulayan, düşünen ve araştıran, duygu ve düşüncelerini hür bir şekilde dile getirebilen, kendini saygı çerçevesinde bağımsızca ifade eden, çevresiyle sağlıklı sosyal ilişkiler kurarken, haklarını savunabilen ve başkalarının hakkını gözetebilen insanlar mutlu ve kendini gerçekleştirmiş insan olarak düşünülür. Bütün bunların gerçekleşmesi ise nitelikli bir çevrede geçirilen eğitim yaşamıyla sağlanabilir. Eğitimin niteliğini artıran ders kitaplarının donanımı da bu sürecin en önemli etkileyicilerindedir.

İHYD ders kitabında bulunan masallar, açıklamalar ve değerlendirme soruları incelendiğinde 54 olumlu durum, 35 olumsuz durum tespit edilmiştir. Olumlu durumlar saydam ve bilgilendirici, eğitimle desteklenmiş, çocuk dostu ve saygılı ilkelerinde yoğunlaşmaktadır. Yani çocuklara görüşlerini serbestçe ifade etme ve çocuk görüşlerine gereken özenin gösterilmesine duyarlılık konusunda yer yer olumlu durumlar tespit

edilmiştir. Çocukların görüşlerine, davranışlarına özen gösterilen ve onların katılımına saygı duyulan ortamlar oluşturulması ile ilgili açıklamalar yapılmaktadır.

Çocukların yaşlarına ve dil gelişim seviyelerine uygun bilgi sağlanması konusunda tartışılabilir bulgular da mevcuttur. Genelde insan hakları, yurttaşlık ve demokrasi, özelde öncelikle çocuklara haklarının öğretilmesi konusunda donatılması gereken bir kitabın çocuk haklarından sembolik olarak söz ediyor olması da tartışılabilir bir durumdur.

Masallardaki yetişkin-çocuk diyaloglarında ve kitaptaki açıklamalar bölümünde çocukların katılımlarını etkili bir şekilde kolaylaştırmak adına olumlu bulgular tespit edilmiştir. Çocukları dinleme, fikirlerini önemseme, çocuklarla ortak çalışma ve gelişen yeteneklerine uygun olarak çocuklarla etkileşime geçme konusunda yer yer çocuk katılımını desteklediği bulgular mevcuttur. Olumlu tespitlere rağmen olumsuz durumların da kitapta oldukça fazla yer aldığı görülmektedir.

İlgili ve içermeci ilkelerinde olumsuz durumların yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum kitaplardaki çocuk kahramanların görüşlerini ifade ederken, çocukların bilgi, beceri ve yetilerinden yararlanabilmelerine olanak verilmediği ayrıca çocukların kendilerinin ilgili ve önemli olarak belirledikleri konuları vurgulamalarına ve ele almalarına olanak verilmediği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum masallardaki çocukların kendi fikirlerini rahatça dile getiremedikleri anlamına gelmektedir. Ders kitabındaki çocuk katılımının içermeci olmadığı, ayrımcılık kalıplarına dikkat etmediği kız ve erkek çocukları içerecek şekilde çocukların katılımına yönelik fırsatları teşvik etmediği tespit edilmiştir. Çocuk katılımının hiçbir temelde ayrımcılık gözetmeksizin herkes için fırsat eşitliği sağlaması gerektiği noktasında eksiklikler tespit edilmiştir. Engelli çocuklar ve cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili olumsuz durumlar çok düşündürücüdür. Diğer bir olumsuz durumların yoğunlaştığı ilke saygılı ilkesidir. Çocukların görüşlerine saygıyla muamele edilmediği ve çocuklara fikir ve etkinlikler başlatma fırsatları verilmediği altı olumsuz durum tespit edilmiştir. Bu olumsuz durumları çocukların benimseme ve yaşamlarına geçirme ihtimalleri göz önüne alınarak kitapların katılımcılığı engelleyen unsurlardan temizlenmesi gerektiği sonucuna varılmaktadır.

Çocuk katılımında önemli hususlardan biri de çocukların, görüşlerinin nasıl yorumlandığına ve kullanıldığına ilişkin bilgilendirilmeleri ve katılımlarının elde edilen sonuçları nasıl etkilediği konusunda açık geribildirim almalarıdır. Bu ilke literatürde hesap verilebilirlik olarak tanımlanmıştır. Hesap verilebilirlik ile ilgili olarak kitapta sadece iki olumlu durum tespit edilmiştir. Hesap verilebilirlik ilkesi çocukların daha çok katılım haklarını kullanmalarına özendirir bir ilke olması açısından önem arz etmektedir. Kitaplarda bu ilkeyle ilgili durumların ve olayların çoğalması çocukların; katılım hakkını kullanmanın olumlu ya da olumsuz sonuçlarını görmelerinin sağlanması açısından önemlidir. Katılım hakkını kullanmaya teşvik ve ilgi çekmesi açısından da gereklidir.

Masallarda "gönüllü" ilkesi ile ilgili bir durum tespiti yapılamamıştır. Çocuklar görüşlerini ifade etmeye asla zorlanmamalı, katılımlarını her aşamada sona erdirebilecekleri konusunda bilgilendirilmeli şeklinde açıklanan ilke çocuklar tarafından gerçekten bilinmesi ve uygulanması gereken ilkelerden biridir. Çünkü çocuklar günlük yaşamlarında isteksizce büyükleri tarafından istemedikleri işleri veya konuşmaları yapmaya mecbur bırakılmaktadır. Bu ilkenin çocuklar tarafından bilinebilir ve uygulanabilir olması ders kitaplarının sorumluluğunda bulunmalıdır.

Okullardaki çocuk hakları eğitiminin en önemli destekleyicilerinden biri de ders kitaplarıdır. Ders kitaplarının eğitim-öğretimdeki önemleri ile ilgili çok sayıda makale ve tez düzeyinde araştırmalar yapılmıştır. Ders kitaplarındaki çocuk hakları ve daha özel alan olan

çocuk katılım hakları ile ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ders kitapları dışında çocukları yakından ilgilendiren, masal ve öykülerdeki katılım haklarını ve atasözlerindeki çocuk katılımını inceleyen araştırmalar da mevcuttur.

Selvi (2004) İHYD dersinin, vatandaşlık ve insan hakları konusunda bilgi kazandırmayı amaçladığı, vatandaşlık ve insan hakları ile ilgili tutum geliştirme ve aktif katılımcılığa ilişkin yeterlik kazandırma konusunda yetersiz olduğu sonucuna ulaşmıştır. Avcı, Güneşli ve Koran, (2011) yaptıkları araştırmalarında, KKTC’de 7-12 yaş düzeyindeki çocukların karşılaşabilecekleri öykü ve masallardaki çocuğun katılım ve dinlenme hakkına yer verilme durumunu ortaya koymuşlardır. KKTC’nin Lefkoşa ilçesindeki durum incelenmiş ve ilköğretim öğrencileri tarafından en çok okunan üç kitap (Pinokyo, Felaket Henry’nin Mükemmel Günü ve Benim Adım Selen) tespit edilmiştir. Doküman analizi ile incelenen iki kitapta (Pinokyo ve Felaket Henry) katılım ve dinlenme hakkı açısından çok sayıda olumsuz durumun olduğu belirlenmiş, diğer kitapta (Benim Adım Selen) ise daha dengeli bir durum tespit edilmiştir. Felaket Henry’de katılım nitelikleriyle ilgili herhangi bir olumlu duruma rastlanılmadığı, bir dünya klasiği olan Pinokyo’da da tablonun oldukça eksik ve yetersiz olduğu, Benim Adım Selen’de saygılı, saydam ve bilgilendirici, ilgili ve çocuk dostu ortam yaratılmasına ilişkin olumlu durumlar yer aldığı belirtilmektedir. Çocuk katılımının ilkeleri temel alınarak kitaplar değerlendirildiğinde ise en çok “saygılı” olma ilkesine uyulmadığı ortaya çıkmıştır. Daha sonra sırasıyla, çocuk dostu ortam yaratma, ilgili olma, saydamlık-bilgilendirici, içermeci, güvenli-riske karşı duyarlı ortam yaratma, eğitimle destekleme ve hesap verilebilirlik niteliklerinin olumsuz yansıtıldığı bulunmuştur.

Bu araştırmada da olumlu durumların saydam ve bilgilendirici, eğitimle desteklenmiş, çocuk dostu ve saygılı ilkelerinde yoğunlaşması açısından benzerlikler görülmektedir. Her iki araştırmanın da olumsuz bulguları içermeci, ilgili ve hesap verilebilirlik ilkelerinde yoğunlaştığı ve gönüllü ilkesi ile ilgili durum tespiti yapılamaması açısından ortak sonuçlar bulunmaktadır.

Kepekçi ve Nayır (2011) İlköğretim Türkçe öğrenci ders kitaplarında çocukların temel haklarından biri olan katılım haklarına ne düzeyde yer verildiğini ortaya koymak üzere yürütülen çalışmalarının sonucunda çocukların katılım haklarının, ilköğretim birinci kademe Türkçe ders kitaplarında, daha fazla yer verildiğini belirtmektedirler. Küçük çocuklara katılım hakları ile ilgili çok daha fazla yazınsal ve bilgilendirici metin sunulduğunu belirtmişlerdir. İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı incelendiğinde, çocuğun katılım hakkı ile ilgili doğrudan bir kazanım ifadesi bulunmadığı tespit edilmiştir. Alan kazanımları incelendiğinde, “Düşünce ve ifade özgürlüğünün yaşamındaki önemini kavrama” kazanımı 2. sınıf düzeyinde; “Okuldaki karar verme süreçlerine katılma” ise 4. Sınıf düzeyinde yer almaktadır. İncelenen ders kitaplarında katılım hakkı ile ilgili ifadeler sadece ilköğretim 1. - 6. Sınıf düzeyinde ve sınırlı bir şekilde yer verilmesi, kavram geliştirme aşamasında olan öğrencilerinin, katılım kavramını içselleştirmesine yeterince katkı yapamayacağı ileri sürülmektedir. Her sınıf düzeyindeki Türkçe dersi kazanımlarında çocuğun katılım hakkına yer verilmesi ve bu ders kitaplarının bu kazanımlara göre tekrar düzenlenmesi gerektiği önerilmektedir. Bu araştırma, okuldaki karar verme süreçlerine katılım düzeyini 4. Sınıf olarak belirlemiştir. Bu durumda 4. Sınıf öğrencileri için hazırlanan İHYD ders kitabının hem okul hem aile yaşamına katılımı teşvik etmesi hem de kendini ifade etme yeteneği geliştirme açısından ders kitabındaki masalların çocuk katılım hakları göz önüne alınarak yeniden gözden geçirilmesi açısından benzerlikler bulunmaktadır. Sadece İHYD ders kitaplarının değil bütün ders kitaplarının bu konuda hassasiyet göstermesi gerektiği konusunda ortak sonuçlar bulunmaktadır.

Türkyılmaz ve Kuş (2014) Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çocuklara önerilen 100 Temel Eser arasında en fazla okunan kitaplarda çocuk haklarına yer verilme durumunu tespit etmeyi amaçladıkları araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması kullanmışlardır. Kitaplar, yaşama, gelişme, koruma ve katılım hakları açısından olumlu ve olumsuz cümleler tespit edilerek incelenmiştir. Araştırma sonucunda incelenen kitaplarda çocuğun en temel hakkı olan yaşama, korunma hakkı ile ilgili olumsuz ifadelerin sayısının oldukça fazla olduğu, çocukların katılım hakkına ise yer verilmediği tespit edilmiştir. Bu çalışmada da dördüncü kategori olan katılım hakları ile ilgili ifadelerin bütün kitaplarda yok denecek kadar az olduğu saptanmıştır. Katılım hakkına incelenen kitaplarda çok az yer verilmesi, incelenen kitapların çocuk hakları kavramı ve hatta çocuk olgusu kabul görmeden 100-150 yıl evvel basılan kitaplar olmasına bağlamışlardır. Türkyılmaz (2015) çocuk, çocukluk ve çocuk haklarına ilişkin Türkiye Türkçesinde yer alan atasözlerini belirlemek için gerçekleştirdiği araştırmasında, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II ve TDK (2009)’nin Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II örneklem olarak belirlemiştir. Bu kapsamda 6915 atasözü incelemiştir. Katılım hakkına ilişkin bulgulara bakıldığında ise çocuğun bir birey olduğu ya da olamadığı toplumlar olgusu ortaya çıkmaktadır. Çocuğun birey olarak kabul edilemediği durumlar tespit edilmiştir. Çocuk katılım hakkının gerek günlük yaşamda uygulamalarla gerekse ders kitaplarında vurgulanması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Günümüzde birçok ülkede ortak sorun, çocuğun katılım hakkının tam olarak hayata geçirilememesidir. Bu konu hakkında yöneticiler, eğitimciler, aile ve toplum henüz yeterince bilgi sahibi değildir.

Yapılan araştırmalar, ders kitaplarındaki ya da çocuk öykü-masal kitaplarındaki katılım ve dinlenilme hakkını olumsuz örneklendiren diyalogların çocuk okuyucuları, okuma heves ve ilgisinden alıkoyabileceği ve kitapla bağ kurmalarını zorlaştıracağını belirtmektedirler. Çocukların okudukları kitaplardan çabuk etkilenebilecekleri kendi yaşamlarına bunu geçirebilecekleri gerçeği göz önüne alınarak çocuklar için seçilen metinlerin çocuk katılım hakları yönünden incelenmesi bir sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan inceleme sonunda ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç da, İHYD öğrenci ders kitaplarında, görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı kapsamında çocukların fikirlerini açıkça söyleyebileceğine; başta aile, okul ve toplum olmak üzere kendisini ilgilendiren konularda karar alabileceğine veya kararlara katılabileceğine yönelik ifadelerin çok nadir yer aldığıdır. Çocukların kendi yaşamlarına ilişkin olumsuz deneyimler edinebileceği ayrıca kendi katılım haklarının farkında olma ve haklarını kullanma konusunda kafa karıştırıcı durumlar bulunan metinlerin kitaplardan arındırılması ve bu konuda duyarlılık geliştirilmesi bu araştırmaların ortak sonucudur.

Ders kitaplarında çocuk katılım hakları dışında, çocuk haklarının temel bileşenleri olan diğer hakların (yaşamsal, gelişimsel ve korunma haklarının) da ne düzeyde olduğunu ortaya koyan benzer araştırmaların yapılmasında ve bu araştırmanın sonuçlarının ileride yapılacak araştırmalar ile karşılaştırılmasında yarar vardır. Çocukların ilerleyen yaşamlarında kendi haklarını yaşayarak öğrenmeleri için İHYD dersinin öncelikli amacının; çocuklara kendi haklarını öğretmek ardından insan hakları ve demokrasi konularında çocukları donatmak olmalıdır. Bu nedenle ders kitaplarında çocuk hakları ve özellikle çocuk katılım hakları konusunda gerekli bilgilendirmeleri yapılması ve önlemlerin alınması gerekmektedir. Çocuk katılım haklarının kullanılması ile ilgili önemli mesajlar verecek kazanımların, masalların, gerçek yaşam öykülerinin, toplumun her kesiminden çocukların katılım haklarını nasıl kullanabileceklerine dair yazınsal ve bilgilendirici metinlerin eklenmesinde fayda vardır. 10-

11 yaşındaki çocuklar için hazırlanan bu kitaplardaki açıklamaların ve masallardaki edebi dilin ağırlığının çocukların dil düzeylerine uygun olup olmadığı ile ilgili araştırmalar da yapılmalıdır.

Bütün bu sebeplerden çocukların katılım konusundaki durumunu, çocuk haklarını şekillendiren en temel unsur olması sebebiyle ortaya koymak gerekmektedir. Çocukların katılım kültürüne sahip olabilmeleri için okullarda bu konuda destekleyici nitelikte eğitimler verilmesi gerekir. Evde alınan kararlara katılımlarını destekleyici ortamlar oluşturulması da gerekmektedir. Ayrıca çocukların katılımıyla ilgili onların yetkinliğini ve saygınlığını arttırmaya yönelik güncel olaylarla ilgili uygulamalı etkinliklere evde, okulda ve sınıfta yer verilmesi gerekmektedir. Sadece İHYD ders kitaplarında değil diğer ders kitaplarında da çocuk katılımını artıran metinlere ve etkinliklere daha fazla yer verilebilir. Böylece diğer ders kitaplarının da incelenerek bu konudaki yetersizliklerinin giderilebilmesi, olumsuz ve olumlu örneklerin tespiti bağlamında bu konuya dikkatlerin çekilmesi çok önemlidir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı (6. Baskı). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Aktürk, S. (2006). Avrupa Birliği sürecinde Türkiye de çocuk hakları ve güvenliği. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Akyüz, E. (2001). Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı. Milli Eğitim Dergisi, 151.
- Akyüz, E. (2012). Çocuk hukuku çocukların hakları ve korunması(Genişletilmiş İkinci Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Avcı, N., Güneşli, A. & Koran, N. (2011). 7-12 yaş düzeyine uygun yazınsal kitapların Çocuğun dinlenilme hakkı açısından değerlendirilmesi, III. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu, 5-7 Ekim, Ankara Üniversitesi, Ankara-Türkiye.
- Cılga, İ. (2004). Okulda Katılımcı Demokrasi Modeli. Ankara: H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu.
- ÇHK Genel Yorum 12 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, (2009). Çocuk haklarına dair sözleşme genel yorum No: 12 çocuğun dinlenilme hakkı. Elli Birinci Oturum, Cenevre.
- Demirezen, S.Altıkulaç, A. ve Akhan, N.E. (2013). Children's rights according to primary school students. Educational Research Association The International Journal of Educational Researchers . 4 (1), 39-52
- Erbil, F. (2016). Değerler Eğitimi, Eğitimde Farklılık ve Katılım Hakkı 3. Bölüm. Çocuklar ve Demokratik Eğitim (Der. A.Kaya – G.Vural – A.Aydın) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları 107-120.
- Gülmez, M. (2001). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Karaman-Kepeneci, Y. (2005). Citizenship and Human Rights Education: A Comparison of Textbooks in Turkey and the United States, International Journal of Educational Reform, 14(1), 73–88.
- Koçoğlu, E. (2012). Cumhuriyetten günümüze insan hakları ve demokrasi kavramları açısından sosyal bilgiler dersi eğitim programlarının incelenmesi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (4), 7.
- MEB (2013). Ortaöğretim demokrasi ve insan hakları dersi öğretim programı.

- Nayır, F. and Karaman Kepenekçi, Y. (2011). Children's Participation Rights in Elementary Schools' Turkish Textbooks Elementary Education. *İlköğretim Online*, 10(1), 160-168,
- Schafer, A. (2016). *Kişilikli Çocuk Yetiştirme* (Çev. Ferhan Köroğlu). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Selvi, K. (2004). Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Dersinin Amaç ve İçeriğinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu Bildiriler*, 20-21 Mayıs 2004. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi: 303-309.
- Semerci, Ç. (2004). İlköğretim Türkçe ve Matematik ders kitaplarını genel değerlendirme ölçeği. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28,(1), 49-54.
- Türkyılmaz, M. ve Kuş Z.(2014). İlköğretim 100 Temel eserde çocuk hakları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi* 5,(5), 15.
- Türkyılmaz, M. (2015). Türk atasözlerinin Çocuk Hakları Bakımından İncelenmesi. *Journal of World of Turks*. 7,(1).
- TTKB (2015). <http://ttkb.meb.gov.tr/> 30. 07. 2016. MEB Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı B.08.0.TTK.0.72.02.00 Sayı, İlk Ders Konulu Genelge.
- Venninen, T. & Leinonen, J. & Lipponen, L, & Ojala. M. (2014). Supporting Children's Participation in Finnish. *Child Care Centers Early Childhood Education* (42), 211-218. DOI 10.1007/s10643-013-0590-9
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (8. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.